

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Amžių Abėcėlė

2013-12-10

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Rankraščiai

AUTORIUS: Antanas Stanevičius

DATA: 2013-12

Motina, Tėvynė ir Knyga – šie žodžiai Armėnijoje ypatingai gerbiami. Visos šalys ir visi miestai turi bibliotekas, tačiau tik Jerevanas turi turtingą Matenadaraną – senųjų rankraščių saugyklą ir jų mokslinio tyrimo institutą. Tuoj po Antrojo pasaulinio karo ant kalvos pastatytas tvirtovę primenantis pastatas saugo ir tyrinėja armėnų ir kaimyninių tautų rašto paminklus nuo V amžiaus. Tai daugiausia Ečmiadzino ir kitų vienuolynų bibliotekų lobiai, rankraštinės knygos iš įvairių pasaulio miestų, kuriuose gyvuoja armėnų diasporos. Rankraščiuose atsispindi visi mokslai, pradedant astronomija, baigiant medicina, visi menai, pradedant miniatiūromis, baigiant skulptūromis. Apie Matenadaraną, pavadintą armėnų rašto kūrėjo Mesropo Maštoco (361–440) vardu, rašo žurnalistas ir fotografas Antanas STANEVIČIUS.

Jeigu jau atkeliavai į Armėniją, negailėk ne tik kojų, bet ir savo galvą paruošk rimtam darbui. Daug ką aplankyti prisako armėnai, o būtinų būtiniausiai Matenadaraną – senųjų rankraščių saugyklą ir jos mokslinio tyrimo institutą. Jis vadinamas armėnų rašto kūrėjo Mesropo Maštoco vardu. Tai IV ir V amžiais gyvenęs valstiečio sūnus, viena šviesiausių asmenybių Armėnijos istorijoje. Apkeliavęs daug šalių, išmokęs visas senąsias ir naujasias to meto kalbas, jis sukūrė 36 raidžių abėcėlę, kuri nepasikeitė per šešiolika amžių iki pat šios dienos. Tik XII amžiuje prisidėjo trys raidės.

Mesropas Maštocas atidarė pirmąsias armėnų mokyklas, parašė pirmuosius vadovėlius, mokslinius traktatus, eilėraščius. Ošakano kaime esantį jo kapą be perstojo lanko armėnai, keliauninkai iš viso pasaulio. Kiekvieną rudenį būna visaliaudinė šventė, mininti Maštocą.

Priešais Matenadaraną stovi didžiulė akmeninė Maštoco skulptūra. Pirmiausia jo žodžiai ir gulė į akmenį, – išliko prirašyti akmenys, išliko odos, pergamentai, popieriai, gyvena kalba ir raštas, nors istorija atseikėjo Armėnijai be galo daug karų, nelaimių. Per stebuklą išliko daugiau kaip dvidešimt penki tūkstančiai armėniškų rankraščių.

Ši saugykla pastatyta 1957 metais, tačiau pasijunti joje kaip tūkstantmetėje šventovėje. Žinojo architektas Markas Grigorianas, kaip statyti tokį rūmą. Ne vienam

sprendimui ?takos tur?joitakos turėjo istoriniai paminklai. Daugybė turistų čia vaikšto tyliai kaip mauzoliejuje.

Matenadarane saugoma daugiau kaip pusė visų armėniškų rankraščių, pasakojančių apie seniausios kultūros lopšius, jų žmones.

„Jei rankraščiai staiga sutrikdytų saugyklos tylą,- sakė armėnų rašytojas Gevorgas Eminas,- tai paslaptingas saugyklos sales užlietų maldų balsai, piemenų ir artojų dainos, liūdnas varpų gausmas, ištremtųjų klyksmas, ginklų žvangesys, raitelių žirgų trypimas, armėnų motinų dejonės ir užkariautojų šūksmai.“

Ilgas ir sudėtingas rankraščių kelias į Matenadaraną. Didelė jų dalis buvo saugoma Ečmiadzine, dalis – kalnuose, Achpato vienuolyno viduramžių bibliotekoje. Į uolose iškaltas nišas švietėjai stengėsi surinkti visa, kas parašyta armėniškai. Darė rankraščių, saugojamų kitose bibliotekose, kopijas. Achpato bibliotekai daug knygų padovanojo mokslininkai, kunigaikščiai ir net karaliai. Deja, turtingą kolekciją nusiaubė svetimšaliai užpuolikai. XII amžiuje nuo seldžiukų dalis knygų buvo paslėpta uolose, vėliau joms surastos dar sunkiau prieinamos slėptuvės. Šiandien tie rankraščiai – mokslininkų rankose.

- Studijuojame, tiriamo juos, rengiame publikacijas, vertimus, – pasakojo instituto mokslinė bendradarbė Lena Chanlarian. - Rankraščiai vertingi pasaulinei kultūrai ne vien kaip Armėnijos istorijos, literatūros paminklai. Daugelis jų – antikos autorių kūrinių vertimai, kurių originalai žuvę.

Fonduose – daug rankraščių persų, arabų, graikų, gruzinų, rusų, lotynų, etiopų, hindi ir kitomis kalbomis.

Pritemdytose salėse – skirtingiausių temų ir amžių rank-raščiai. Štai dramblio kaulu įrišta V amžiaus Evangelija, štai didžiausias – 51 x 70 centimetrų dydžio, 28 kilogramų svorio „Pamokslų rinkinys iš Mušo“, užbaigtas 1204 metais. Perrašinėtojas Vardanas Karneci trejus metus prie jo triūsė. 607-iems rinkinio pergamento lapams prireikė 600 veršelių odos. Tragiška šio rankraščio istorija. Seldžiukai, nužudę užsakovą, pagrobė knygą. Armėnai surinko 4 tūkstančius monetų – apie 20 kilogramų sidabro ir, vargais negalais suradę rankraštį, jį išpirko ir sugrąžino Mušo vienuolynui. Po septynių knygos slapstymo amžių rankraštį iš apiplėšto ir sudeginto vienuolyno išgelbėjo dvi bado išsekintos moterys. Jos pakaitomis tempė dvipūdę knygą. Netekusios jėgų, perskyrė rankraštį į dvi dalis, vieną užkasė Erzerumo (Erzurumo) bažnyčios kieme, o kitą įstengė atnešti iki Ečmiadzino. Po kiek laiko tą užkastąją dalį surado vienas rusų armijos karininkas. Dabar abi dalys vienoje vietoje, tik trūksta septyniolikos puslapių – jie, matyt, viduramžiais pateko į Italiją ir dabar saugomi vienoje Venecijos bibliotekoje. Armėnai sako, kad šios knygos likimas labai panašus į jų tautos istoriją.

Palyginkime su minėta dvipūde knyga 19 gramų, 3 x 4 centimetrų dydžio kalendorių...

Saugykloje guli daugiau kaip du tūkstančiai senoviškos armėnų muzikos rankraščių. Juose figūruoja chazai – specialūs ženklai, natos, muzikos kūriniams užrašyti. Deja, jau XVIII a. pradžioje buvo prarastas chazų skaitymo raktas. Jeigu chazų paslaptis atsiskleistų, klausytojų ausis pasiektų X-XIV amžių vienbalsės muzikos garsai. Apie tai galvota jau prieš šimtą metų.

Dvidešimt metų chazų paslaptims paskyrė didysis armėnų kompozitorius Komitasas, bet jo kūrybą nutraukė 1915 metų tragedija. Ir tik neseniai architektas Karasas Calikianas, pasitelkęs naujausią aparatūrą ir atlikęs titanišką darbą, atgaivino suakmenėjusią muziką. Žinoma, tai dar tik pusiaukelė, dar daug ką reikia šimtą kartų tikslinti...

Kiekvieną apsilankiusįjį Matenadarane sužavi nuostabios rankraštinų knygų iliustracijos. Žvelgi į XIII amžiaus miniatiūrą, ir – rūta žalioji – lyg vakar dažyta...

- Ekspozitai dažnai keičiami, – sako Lena Chanlarian. – Spalvų neturi paveikti šviesa. Chemikai, dailininkai tiria – kokia gi ji, spalvų ilgaamžiškumo paslaptis?.. Reikia nepamiršti, kad visos miniatiūros yra originalūs kūriniai – dviejų vienodų nesurasi...

Fantastiniai ir realistiniai vaizdai, paaukuotos, pasidabruotos raidės, neskubrios, kruopščios eilutės. Tam, kuris nemoka armėnų kalbos ir rašto, jos tarsi ornamentas – žavėkis jo formomis ir margumu. Tačiau ir armėnai jį nelengvai perskaito – šiandieninė kalba jau labai skiriasi nuo senosios.

- Norint išmokyti plaukti, reikia įmesti į vandenį, – nusišypso Lena. – Mus, universiteto absolventus, iškart pristatė prie rimto darbo, ir patys nepamatėme, kaip įkandome ne tik senąją armėnų kalbą bei raštą, bet ir kitas kalbas.

Turistai – Matenadarano lankytojai – netrukdo mokslininkams, kurių čia apie keturias dešimtis. (Iš viso saugykloje dirba apie 120 žmonių.) Atviroje skaitykloje prie rankraščių sėdi ir senas, ir jaunas. Gal ir nedidelė nuodėmė vieną jų, pusamžį, užkalbinti ir atitraukti nuo darbo. Susipažinome. Šis vyriškis – istorijos mokslų daktaras Gevorgas Abgarianas.

Pasiūlius nusifotografuoti, jis tarė:

- Tada norėčiau prie armėnų Herodoto – Movseso Chorenaci... Chorenaci – mūsų istorijos tėvas: jis pirmasis parašė Armėnijos istoriją nuo Adomo ir Ievos... Jo kūriniai – mano mokslo objektas. Taip pat tyrinėju XIV amžiaus Tatevo universiteto rektoriaus Grigoro Tatevaci filosofinius veikalus, VII amžiaus istoriko Sebeoso kūrinių problemas.

Kuo jų palikimas svarbus, gali pasakyti šios Grigoro Tatevaci citatos: „Mes pažįstame pasaulį palaipsniui, daugiau ar mažiau jį suvokdami, taip pat atsižvelgdami į daikto keitimąsi. Mūsų pažinimas eina paskui daikto esmę todėl, kad pirma egzistuoja daiktas, o tik paskui mūsų pažinimas“. Arba: „Išmintimi mes prasiskverbiamė į visas pasaulio sritis, ir niekas negali pasislėpti nuo proto šviesos“. Štai kokios mintys viduramžiais...

Dvi valandos prabėgo kaip dešimt minučių. Buvo be galo įdomu sužinoti ir apie armėnų filosofus, taip pat astronomus, kurie jau V-VII amžiais rašė apie Žemės rutulį ir Saulės, Mėnulio užtemimus (Europoje už tai mokslininkus kaip eretikus po tūkstančio metų degino).

Pasiklausius Chorenaci „Raudos“, Lastivertci ir Friko eilių, labiau suvoki Valerijaus Briusovo žodžius, kad vidur-amžių armėnų lyrika – viena nuostabiausių žmogaus sielos

pergalių, kokias žino pasaulio metraščiai...

„Praeitis – ateities mokytoja“, – sakė romėnai. Apsilankęs Matenadarane, suvoki, kokią didelę reikšmę tautos istorijoje turi raštas. Armėnijoje jam ypatinga pagarba – ne be reikalo armėnų abėcėlė iškalta iš aukso. Ji to nusipelnė už ilgaamžį darbštumą – akmenyje, pergamente, popieriuje – už įnašą į žmonijos kultūrą.